

آسیب‌شناسی ایرانگردی

ساماندهی میدان امام اصفهان (نقش جهان)

حسین صرامی

مقدمه و چکیده:

کشور ایران، با تنوع آب و هوایی، جاذبه‌های تاریخی، هنری و فرهنگ مهمان‌نوازی... یکی از دیدنی‌ترین کشورهای جهان است. در این میان شهر اصفهان، با ویژگی‌های کم‌نظیر خود، از جمله میدان نقش جهان، جلوه و جاذبه دیگری دارد.

در این مقاله، توجه عمیق و دقیق نگارنده، روی میدان نقش جهان یعنی یکی از معدود فضاهای عمده شهری است که تقریباً دست نخورده باقی مانده - متمرکز شده از این روی در این مقاله به آسیب‌شناسی آن می‌پردازیم.

میدان نقش جهان اصفهان، با مجموعه عناصر و عملکردها، در نقشه‌های سیاسی، مذهبی، اقتصادی، تفریحی... ستاره‌ای درخشان در آسمان هنر و زیبایی ایران و جهان می‌باشد.

تردیدی وجود ندارد که این میدان، همراه با فضاهای تکمیلی و عناصر مربوطه یعنی: عمارت شش طبقه عالی‌قاپو، مسجد

از این روی باید این همه را ارج نهاد و قار دانست و در نگهداری و ساماندهی و جلوه‌گری بهتر و بیشتر کوشش کرد تا

چشم مشتاقان هنر و زیبایی و معماری اسرارآمیز شرق، باز هم بدین سونگریسته و روشن گردد.

در این راستا، تلاشهای مؤثری صورت گرفته و در مواردی نیز در دست اقدام است (که به جای خود محفوظ است) و به آن ارج می‌نیمیم ما در راستای مطلوبیت بیشتر، با دید نقاد و قلم افشاگر، با نگاهی فراسوی ظاهر، از طریق مراجعه و مشاهده و با روش میدانی، به آسیب‌شناسی میدان و عناصر و عملکردهای فعلی آن پرداخته، سامان ظاهری آن را با کنجکاوی و دقت زیاد بررسی کرده آن را نابسامان یافته‌ایم.

موارد اشکال و ناهنجاری و بی‌تناسبی‌ها عبارتند از: نوع مشاغل (مانند باطری‌سازی، بستنی‌فروشی، سیم‌پیچی، بانک، انبار کالا...)، ساعات کار مغازه‌ها، عبور یا پارک اتومبیلها، وجود دکه‌های ناهمگون همچون بلیط‌فروشی، تلفن، صندوقهای پست و خیریه، آبسردکن، نوع و محل نصب و صدای بلندگوها، پرده‌های پارچه‌ای و پوستر و اعلامیه‌ها، نور و رنگهای نامیزان، وضعیت فضای سبز و گلها، عدم رعایت حریم معبر و فضا، و گسترش هر نوع ساختمان‌سازی در جوار و اطراف میدان و بخصوص ناهنجاری‌های داخل مسجد (مانند زیلو و زیراندازهای جوراجور، منبرهای چوبی و فلزی نامناسب، جایگاه مهرها، کولر و بخاری‌های کوچک و بزرگ و ناهماهنگ، نوع لامپها و سیم‌کشی‌های بدنما و سرخود...) و غیره یک به یک تشریح می‌گردد و با ارائه راهبردهای اصلاحی و پیشنهادهای عملی و آرایش صحیح، چهره مطلوبتر و موجودیت بهتری برای آن متصور و خواستار انجام آنها شده‌ایم.

ناسپاسی خواهد بود که این همه عظمت، هنر، فرهنگ، خلاقیت و تبلور اندیشه و عمل پیشینیان (و سرمایه‌های نامحدود و بی‌نظیر و تجدیدنشدنی) را با سهل‌انگاری و ساده‌گیری، مخدوش کرده و چنانکه باید قدر آنها ندانسته، در حد شایسته بها ندهیم. نظم، رونق و مطلوبیت شایسته و آرامش میدان، در آرام‌بخشی جسم و جان خستگان دنیای ماشین و مادیت و نیز در کمیت و کیفیت ایرانگردی تأثیر مستقیم دارد.

ساماندهی میدان:

میدان امام (یا نقش جهان) اصفهان، زیباترین میدان تاریخی

جهان ترکیبی از هنر، زیبایی، بدایع معماری، مادیت و معنویت و مکاشفه بوده و موجب افتخار اصفهان و ایران و جهان می‌باشد و همواره مشتاقان ذوق‌زده‌ای را از سراسر ایران و دنیای خارج به خود جذب نموده است، با این وجود ساماندهی مطلوب آن، باز هم ایرانگردان و بخصوص جهانگردان بیشتری را به دیدار از آن جلب خواهد کرد.

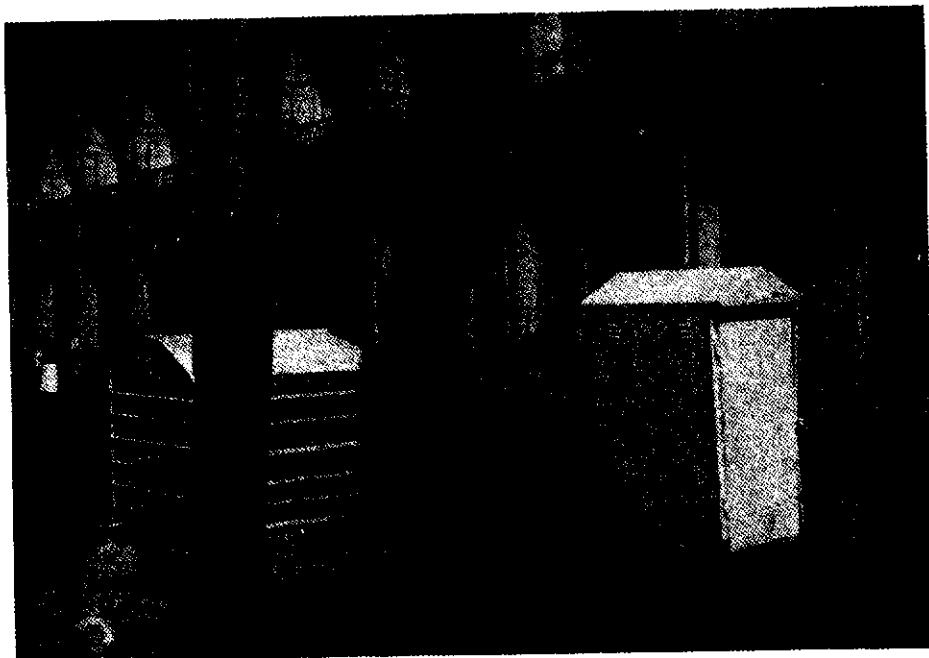
نگارنده این مقاله خود هر گاه غم و ناراحتی نمایم به آن میدان با شکوه و با عظمت می‌روم وقتی سیر در آن مجموعه و ساعتی تأمل و تعمق، در عناصر مادی و فضاهای معنوی، آب و آجر، کاشیکاری، انسجام ساخت و روح بناها، گنبد و مناره‌ها... (که پای در زمین و سر به آسمان و دریچه‌ای به ملکوت است) تسکین یافته آنگاه به دنبال کار خود می‌روم. چندی پیش نیز با همین نیت و فرصتی بیشتر، به محوطه میدان رفته و به بررسی مستقیم مسایل آن پرداختم (و با توجه از شروع بعضی دگرگونیها و سنگ‌فروش نمودن محوطه‌ها و محدودیت ورود و خروج اتومبیل... که بهسازی و توجه مسئولان را نوید می‌داد) با کنجکاوی و دید انتقادی متوجه چند شکل شدم که اگر در صدد رفع یا اصلاح آن مواد نباشیم، آن ابهت و عظمت و ترکیبات فضایی حیرت‌انگیز و... بر جا نخواهد ماند اما بر عکس در صورت توجه و انجام کارهای مربوطه، جاذبه و جاودانگی میدان صد چندان خواهد شد.

موارد آسیب‌شناسی و پیشنهادها:

۱- بسیاری از مغازه‌های میدان و کاربریها و مشاغل مربوطه مناسب شأن و عظمت میدان نبوده و شایسته و آراسته نیست، لذا باید از این تشتت و گوناگونی و در واقع ناهمگونی بیرون‌آید، امروزه ما شاهد انواع مشاغل نامتناسب با بافت و ساخت میدان همانند مغازه‌های بستنی‌فروشی، تعمیراتی، میوه‌فروشی، عکاسی، اسباب‌بازی‌فروشی، آرایشگاه، پلاستیک‌فروشی و نیز شرکت تعاونی، انبار، بانک و... در میدان و بازارچه‌های مربوط به آن هستیم که به جز فروشگاههای و کارگاههای صنایع دستی و سنتی، اشیای ظریفه و عرضه کتاب و پوستر و دیگر فرهنگی و هنری، بقیه سنخیتی چندانی با نقش اصلی و کارکرد واقعی و عظمت میدان و نیز تأمین نیازهای ضروری و زیستی و اجتماعی یا

● در جاهای مختلف میدان، دکه تلفن صندوق پستی، صندوقهای خیریه و غیره وجود دارد که بسی توجیهی در مکان‌گزینی آن و نیز نوع، طرح و نمای میدان را از حال و هوای تاریخی و معنوی و دور کرده.

رفاهی دیدارکنندگان ندارد.

● مالی: وجود بانک، صرافی، دایره ارز، راهنمایی واحد پول

ایران و دریافت و پرداخت مالی، انواع حواله داخلی و خارجی...

● تغذیه: پیش‌بینی محل‌های مناسب جهت ارائه و فروش

مواد غذایی مانند چای، قهوه، بستنی، فالوده، شربت، کاهو، ذرت، میوه‌های مناسب فصل محلی و غیرمحلی مانند: (خریزه‌گرگاب، سیبری سده (نوعی گلابی)...) فروش و غذاهای محلی اصفهانی با پذیرایی به سبک سنتی و...

● استراحت: ایجاد و پیش‌بینی یعنی امکانات نشستن در

میانه و اطراف میدان، دراز کشیدن در محلی مخصوص با ایجاد یک سالن مناسب و با لوازم مربوطه ایجاد دستشویی ایرانی و فرنگی، مشاوره، خدمات پزشکی و امکان اجاره ایوان و غرفه برای چند ساعت یا بطور شبانه‌روزی...

در این بازارچه لازم است نظارت و کنترل مستمر بر روی

قیمت‌ها اعم از ریال، دلار و غیره، بهداشت، زیبایی و آراستگی وجود داشته باشد، ساعات کار برخی از فروشگاه‌ها بایستی شبانه‌روزی باشد از طرفی شیوه‌های درست برخورد فروشنده‌گان با واردین طرز لباس پوشیدن و لهجه مناسب و به‌طور کلی فضایی باشد شایسته اصفهانی با ذوق، ایرانی با فرهنگ و مسلمان نیک‌رفتار و مهمان‌نواز.

۲- همه یا بسیاری از مغازه‌ها برابر معماری اولیه جهت سهولت

دسترسی و تأمین و تکمیل نور و روشنایی بازار دارای دو درب

در این رابطه پیشنهاد می‌شود، یکی از بازارچه‌های مناسب میدان (مثلاً بازارچه آهن‌گرها، منشعب از ورودی مسجد شیخ لطف‌الله به طرف زاویه جنوب شرقی تا ورودی مسجد امام یا بازارچه آفرینش ورودی از عمارت عالی‌قاپو تا زاویه جنوب غربی یا بازارچه چهارسو مقصود از جانب شرق مسجد امام به طرف نقاشی ...) تحت عنوان «خدمات جهانگردی میدان نقش جهان» اختصاص یافته نیازهای مختلف جهانگردان در آن پیش‌بینی و تأمین گردد. زیرا راحتی‌المقدور موارد زیرا را در برداشته باشد:

● راهنمایی: وجود نقشه‌های مختلف از شهر و میدان و دیگر نقاط دیدنی شهر و استان، ماکتها و تصاویر و پوسته‌های مربوطه، دفترچه راهنما، مترجم، مفسر و...

● ارتباطی: وجود باجه پستی، و مرکز تلفن دور و نزدیک، دفتر تأمین بلیط‌های مسافرت شهر و برون‌شهری، هوایی و زمینی، آژانس اتومبیل شخصی، تاکسی و...

● علمی: تأسیس کتابفروشی بخصوص در زمینه‌های ایران‌شناسی، اصفهان‌شناسی، اسلام‌شناسی، نشریات مختلف به زبانهای گوناگون و دیگر امکانات؛ مانند دستگاه زیراکس و فتوکپی، دستگاه نوار، اسلاید، فیلم، عکس و...

● هنری: عرضه نمونه صنایع دستی و سنتی، تابلوها، نقاشی‌ها، آشنایی حضوری با هنرمندان، نقالی و...

گردد به خصوص طرح، رنگ، نما و هماهنگی آن با روح و کالبد میدان، توجه بیشتری را در بیننده ایجاد می‌نماید.

۷- ورود و خروج اتومبیلها به خصوص توقفگاه اتوبوسهای شرکت واحد در میدان و با تابلوها و اتافک فروش بلیط و غیره شایسته نیست و عموم مراجعین به طور حتم این ایثار را می‌کنند (که این اثر تاریخی هنری) باز و آزاد بماند و به جای آن در چند صد متر دورتر تو در داخل خیابان از خدمات شرکت واحد و تاکسی و باربرها استفاده کنند.

۸- در صورت تنظیم نور و روشنایی برای آیام شب در میدان، کاری زیبا، شایسته عاقلانه و عارفانه است چرا که در حال حاضر روشنایی میدان نامناسب می‌باشد، در این زمینه باید هماهنگی بین نیاز و زیبایی و نور مغازه‌ها، ساختمان‌ها و مناره‌ها و چراغهای خیابانی میدان و حوض و فضا و ایوانها... صورت گیرد.

● میدان نقش جهان اصفهان، با مجموعه عناصر و عملکردها، در نقشهای سیاسی، مذهبی، اقتصادی، تفریحی... ستاره‌ای درخشان در آسمان هنر و زیبایی ایران و جهان می‌باشد.

انتخاب پایه‌های مناسب، نوع و شکل و اندازه لامپها و حبابهای آن، رنگ نور، زمان بهره‌گیری و مدت روشنایی (و ساعت کار مغازه‌ها...) همه بررسی و متناسب با عظمت و اهمیت این میدان تاریخی کم‌نظیر عمل شود. هم اینک نور و رنگهای ناموزون و اتفاقی و اینکه بعضی لامپها سوخته، حبابها شکسته و پایه‌های آن کج شده است، مواردی از مغازه‌ها نیز (همانند ادارات دولتی واقع در میدان) از همان اول شب تعطیل و تاریک و بر عکس مواردی از فروشگاهها تا نیمه‌های شب باز و پرنور می‌باشد که میدان از این بابت هم ناموزون بوده نه زیبایی قدیم با افق طبیعی و تاریکی یکنواخت و جلوه‌گری و نورافشانی ماه و ستارگان را دارد و نه زیبایی، نورافشانی و نورآراییهای بدیع و جالب امروزی را، که در هر صورت موضوع، توجه ویژه‌ای را می‌طلبد که زمینه‌های سنت و طبیعت با پدیده‌های صنعت و نوآوری تلفیق و ترکیب شده، زیبایی و جلوه‌های استثنایی بیافریند.

(همراه پنجره و نورگیر) یکی داخل بازار و دیگری رو به میدان باشد (در حال حاضر بیش از نیمی از مغازه‌ها فقط در رو به میدان را بازگذاشته و بعضی نیز به‌طور کلی کلاً در ورودی داخل بازار را مسدود کرده‌اند، و در نتیجه آن قسمت بازار تاریک، بدنما، نیمه متروک و ناقص مانده است.

۳- شایسته است تابلو مغازه‌ها، هماهنگ با وضعیت میدان، در اندازه و رنگ و جنس مناسب (حتی‌المقدور ساده) همراه با زمینه‌ای آرام و خط و نوشته فارسی یا فارسی و انگلیسی و عربی به سیاق مطلوب خوشنویسی و نستعلیق یا... با دقت و ظرافت و هنرمندانه، صحیح و چشم‌نواز تهیه شود.

اکنون بعضی مغازه‌ها فاقد تابلو، بعضی دارای تابلوی بی‌قواره (چوبی یا فلزی و مواردی پارچه‌ای) با خطوط در هم و بر هم و در برخی موارد غلط و برخی نیز روی شیشه مغازه‌ها عباراتی نوشته‌اند، به‌طور کلی از این بابت نیز میدان وضع آشفته‌ای دارد.

۴- بعضی مغازه‌ها به‌خصوص ردیف بازار، چه بسا که هفته‌ها و ماهها و برخی ظاهراً برای همیشه بسته‌اند، مواردی از مغازه‌ها نیز به عنوان انبار مورد استفاده قرار گرفته که این شیوه از رونق و زیبایی و نیز کارکرد و بهره‌وری میدان کاسته است.

۵- بسیاری از مغازه‌ها، انبوهی از کالاهای خوب و بد خود را به قصد تبلیغ و تحمیل به خریدار، بیرون از مغازه یعنی در قسمت سنگ‌چین (مخصوصاً عابرین) ریخته و سد معبر نموده یا به در و دیوار آن آویزان کرده‌اند. غیر از موارد استثنایی و هنری، عموماً در بدنامی میدان مؤثر افتاده است.

دست‌فروشان و بساط‌فروشها نیز با وضعی زننده و با انواع امتعه‌های غیر لازم (مثل پفک، بیسکویت، نخ و سوزن دمپایی و...) فضاهای زیادی را (که نقش دیگری دارد) اشغال کرده‌اند.

۶- در جاهای مختلف میدان، سطولهای زیاله، آب‌سردکن، دکه تلفن، صندوق‌پستی، صندوقهای خیریه، تابلوهای راهنمایی و شرکت واحد و غیره وجود دارد که بی‌توجهی در مکان‌گزینی آن و نیز جنس، نوع، طرح و نما (و حتی رنگ بیشتر آنها) میدان را از حال و هوای تاریخی و معنوی و اصالت و زیبایی دور کرده شایسته است، همه این وسایل و علائم و موارد، با دقت و ظرافت ویژه میدان، طراحی، ساخته و تزئین شود و در جاهای مناسب نصب

۹- بلندگوهای (اکثراً شسیپوری) میدان، نامناسب، صداها نامیزان و چگونگی سیستم صدا و مکان نصب و جهت صداها دقیق و بهینه نمی باشد.

۱۰- میله‌ها و موانع ورودی و بازرسی میدان، کاربرد زیادی نداشته، چندان ظریف و هماهنگ با دیگر عناصر میدان نیست.
۱۱- دکه‌های ژمنخت و نامناسب و بی‌قواره‌ای که برای فروش بلیط و راهنمایی ورودی عمارت عالی قاپو انتخاب و نصب شده، شایسته میدان و آن بنای عالی نیست.

۱۲- فضای سبز و درختکاری و گل‌های میدان حتی نوع و گونه و رنگ و ریشه و شاخه و دوام آنها، توجه و عنایت خاصی را می‌طلبد به نحوی که متناسب با اقلیم نیمه خشک اصفهان، حتی المقدور در تمام یا بیشتر دوره سال سبز و شاداب و جلوه‌گری داشته باشد.

۱۳- زهکشی روان آب اضافی باغچه‌ها و جداول پیاپیاده‌روها به خصوص فضای سبز روبه‌روی مغازه‌ها که به تازگی طراحی شده باید به سمت جویها و طرف مرکزی میدان هدایت شود. در غیر این صورت اگر زهکشی و شیب این باغچه‌های متعدد- که نیاز به آبیاری زیاد و مستمر نیز دارد- و نیز پارک واقع در پشت عمارت عالی قاپو، بر خیابان صوراسرافیل، به طرف دیوارها و بناهای میدان باشد، در پس‌سیدگی پی‌ها و تسریع در تخریب و ناپایداری ساختمانها به شدت مؤثر بوده این مسأله مهم، دقت ویژه و توجه زیادی را می‌طلبد چرا که خدای ناکرده در صورت بی‌توجهی پشیمانی بعدی آن سودی نخواهد بخشید.

۱۴- با وجود موانع پارک اتومبیل و ترتیبات و تزیینات جدید ورود و خروج و توقف خودروها در میدان و نصب موانع توقف اتومبیل، به صورت باغچه‌های سیمانی و منقول، هنوز شاهد پارک انبوه اتومبیل و سرگردانی آنها در گوشه و کنار میدان هستیم که در عمل و در ظاهر آرامش و روحانیت را از میدان (و حتی سرنشینان اتومبیل) گرفته راه حل ریشه‌ای (از جمله به‌طور کلی حذف تردد اتومبیل از میدان و هدایت ضرورتها به خیابانهای سپاه و حافظ و حوالی) را طلب می‌نماید به خصوص در این زمینه توجه داده می‌شود که عبور اتومبیلها میدان در انتقال لرزش به بناها و نیز ایجاد انواع آلودگی به خصوص صوتی و سیمایی و مواردی مثل

چکه روغن روی سنگ‌فرشها) سخت مؤثر است.

۱۵- بارها تصمیم گرفته شده و توسط مقامات سیاسی و علمی استان تأکید شده که به‌زودی محل دبیرستان سعدی اصفهان که جزو عناصر پیوسته میدان است، با آن ساختمان جالب و جاذب و نسبتاً قدیمی و عملکردهای آموزشی و سابقه پرورشی و بار معنوی و خاطرات بزرگانی که آنجا تحصیل کرده‌اند، فعلاً "یک مرکز نظامی، مادی و پلیسی (وضعیت فعلی) است، اصل و اصالت خود (مدرسه) یا حداقل مرکزی ادبی، هنری، علمی، یا کتابخانه تبدیل گردد و با وجودی که این تصمیم بارها در روزنامه‌ها نیز منعکس شده و همه هنردوستان و عاشقان علم و دین را مسرور ساخته، هنوز از عملی شدن آن خبری نیست. توصیه ما تسریع تخلیه و اصالت‌گرایی آن است که بدون شک این کار انسجام عناصر و اصالت میدان را تعمیق می‌بخشد.

۱۶- خیابانها و انشعابات و کوچه پس‌کوچه‌های میدان و مسجد امام و نیز مساکن و ساختمانهای آن حوالی، هر کدام به تناسب فاصله و نفوذ سهمی در اصالت، ماندگاری و بقای مادی و معنوی و حفظ جاذبه‌های جاودانی و نقش میدان دارد به طوری که شخصیت آنها با هویت میدان گره خورده است ولی متأسفانه به وضوح مشاهده می‌کنیم، روی تخریب، تعمیر، تغییر، نوسازی، ساختمان‌سازی و چند و چون معماری و نقشه و ارتفاع، نوع مصالح و ساخت‌وسازها و نیز بهره‌گیری و بهره‌وری و... آنها نظارت و دخالت مؤثر و بایسته‌ای نمی‌شود؛ به طوری که در تمام جوانب و بسا چند متری حریم میدان (و به خصوص جنوب مسجد امام) ساختمان‌سازیهای جدید و فاقد هویت و حتی چند طبقه بدقواره در حال شکل‌گیری است. لذا پیشنهاد می‌شود، حداقل تا شعاع ۲۰۰ متری اطراف مسجد و میدان (با حفظ بعضی منازل و ساباطها و عناصر قدیمی متفرقه) بدون ساخت، به صورت فضای باز و حریم در نظر گرفته شود.

۱۷- چگونگی و زمان بازدید و تماشای داخل و طبقات بالای آثار تاریخی توجه و نظارت و به خصوص محدودیتهایی را می‌طلبد تا هم زیبایی و استحکام بنا حفظ شده، لطمه نخورد و هم مردم نیز با حوصله و آرامش موفق به دیدن ظرایف روزگاران گذشته شوند؛ چنانکه در ایام خاص (نوروز و تابستان...) گاهی در

۲۰- سنگ‌فرشهای جدید میدان چون ریز و ظریف تراشیده شده، لغزنده و به‌خصوص در مواقع بارش و یخبندان خطرناک است (نگارنده در ایام آفتابی نوروز ۷۴ شاهد زمین خوردن چند خانم و نیز سُرخوردن اسب کالسکه‌ها بودم). به نظر می‌رسد اگر یک تراش درشت‌تر دستی یا ماشینی به آن بدهند نقش ناهموار و مناسبی یافته، اشکال فوق برطرف می‌شود و در ضمن از حالت خیلی نو و تازه درآمده، سنگها نمای قدیمی‌تر، هماهنگ با اصل میدان را به خود می‌گیرد.

۲۱- مجموعه‌ای از سیم (برق، تلفن، بلندگو) و نخ و طناب... ریز و درشت سیاه و سفید و... از بالای جرزها، کنار دیوار و بسا معلق در فضا به صورت بدنما و مواردی ناامن عبور کرده، لازم است هر چه زودتر سامانی به آن داده شود. (مثلاً در صورت ممکن و عدم خسارت به بناها کابلها زیرزمینی شود).

۲۲- برای دیدارکنندگان داخلی یا خارجی که ساعتها به تماشا و خرید و... مشغول هستند و هنگام انجام مراسم‌ها، وجود تسهیلات دستشویی و مسیرهای مربوطه و سرعت دسترسی به آن بسیار مهم می‌باشد.

۲۳- قیمت‌های قطعی و مشخص و یکسان بلیط و ورودیها... برای همه (اعم از جهانگردان خارجی و ایرانگردان داخلی) شاید عادلانه نباشد تجدید نظر روی این مسأله مواردی گله و شکایت دوستان هموطن و نیز اصفهانیها را برطرف می‌کند.

۲۴- سعی در برگزاری و گسترش مراسم سنتی مذهبی، ملی و

یک لحظه حدود ۳۰۰ نفر در مسیر پله‌ها و طبقات بالای عالی‌قاپو در حال رفت و آمد هستند، این کار غیر از ساییده شدن آجرها و چوب پله‌های غیرقابل تعویض و تعمیر و فشار به ستون و دیوارها و به‌خصوص سقف، در یک زمان و یک لحظه، حداقل پانزده هزار کیلوگرم (وزن متوسط هر نفر پنجاه کیلوگرم ضرب در سیصد نفر سنگینی و فشار اضافی بر یک ساختمان سالخورده و قدیمی، واقعاً کاری خطا و خطرناک و طاقت‌فرسا به‌خصوص سستی بر روح سازندگان و لطمه‌ای به تاریخ و هنر گذشتگان و آیندگان وارد می‌آورد.

۱۸- نصب انواع اعلامیه و پوستر و تابلو و شعارهای دیواری و پارچه‌ای با چسب و سریشم و زدن میخهای ریز و درشت و طناب‌کشی در جای جای میدان مشاهده می‌شود که در بدنهایی و به‌خصوص تخریب و فرسایش جرزها و آجر و کاشیها تأثیرهای ملموس و مشخصی داشته است.

۱۹- کارگران، باغبانان، رفته‌گران، راهنمایان (و حتی فروشنده‌گان) و به‌طور کلی پرسنل و گرداندگان کاری میدان لازم است آموزش دیده، اهمیت کار خود و عظمت محل کار خود و نحوه برخورد و ملاحظت با ظرایف و جزء جزء بنا و فضای میدان و انسانها را بدانند و در لباس کار و کلاه و کفش مخصوص و مناسب (حتی‌المقدور سنتی) با قید نام و شغل... از دیگران متمایز باشند. (در واقع با فرهنگ و لباس و لهجه مکمل نقش میدان و از عناصر آن باشند).

● با وجود موانع توقف اتومبیل و ترتیبات و تزیینات جدید ورود و خروج و توقف خودروها در میدان، هنوز شاهد توقف انبوه اتومبیل و سرگردانی آنها در گوشه و کنار میدان هستیم.

غیره با ابعاد دینی، سیاسی، تاریخی، هنری و شادمانه و سوگواری و غیره در میدان در تمیق و غنا و احیای نقش و عملکردهای گذشته و جاذبه‌های باز هم بیشتر آن بسیار مؤثر و طرفداران دیدار میدان را راغب‌تر و زیاده‌تر می‌کند.

۲۵- بسیاری از قسمت‌های بازار و راسته بازارها و بازارچه‌ها و تیمچه‌ها (به‌خصوص بازارچه‌های زیبا و قدیم و اصیل موازی با جنوب، شرق و غرب میدان در پشت مغازه‌ها) فعلاً فاقد نام و عنوان مشخص و حتی پلاک پستی است، خود صاحبان مغازه‌ها نیز با تردید هرکدام نامی بر آن می‌نهند. لازم است این نقیصه از طریق مراجعه به تاریخ و با عنایت به نقش و کارکردهای گذشته و فعلی مکان‌ها، برطرف و نامگذاری صحیح انجام شده روی پلاکهای زیبابه‌صورتی که به دیوارها آسیب نرسد، نصب یا روی پایه در مبادی ورودیها قرارگیرد.

۲۶- به استناد عظمت میدان و راهیابی بهتر و بیشتر ایرانیگردان و به‌خصوص جهانگردان به آن و اطلاع از گذشته‌ها و نیز عناصر موجود و امکانات رفاهی و مادی و معنوی میدان (و خدمات جهانگردی آن) گذشته از تهیه و توزیع عکس و پوستره‌های مناسب و انگیزاننده چند زبانه، لازم است دفترچه راهنمای میدان همراه نقشه شهر اصفهان و حومه و نقشه و طرح مفصل خود میدان، (شامل تمام عناصر پیوسته و وابسته و دیگر ویژگیهای آنها، به‌صورت زیبا و مصور، به زبان فارسی با زیرنویسی انگلیسی و عربی تهیه و چاپ و توزیع شود و در این صورت، جا دارد این توزیع گسترده‌تر (و با هماهنگی ارگانهای مسئول) در فرودگاهها، ایستگاههای قطار، پایانه‌های مسافری و حتی فراتر از آن، در خارج از کشور از طریق سفارتخانه‌ها و مراکز فرهنگی ایران نیز انجام گیرد (و در مواردی تلخیص مطلب و زبده موارد و توضیح امکانات و جاذبه‌ها در نشریات و بولتنهای توریستی معروف جهان منعکس گردد).

۲۷- در مورد مسجد امام که غالب‌ترین عنصر میدان و از عجایب معماری مذهبی، اسلامی جهان است نیز مواردی آشفتنگی و ضعف به چشم می‌خورد که به‌طور اجمال به مواردی از آن اشاره می‌نماییم.

الف: برق‌رسانی، روشنایی، نوع و مسیرسیم‌کشی مسجد،

● در صورت تنظیم نور و روشنایی برای آیام شب در میدان، کاری زیبا، شایسته عاقلانه و عارفانه است چرا که در حال حاضر روشنایی میدان نامناسب می‌باشد، در این زمینه باید هماهنگی بین نیاز و زیبایی و نور مغازه‌ها، ساختمان‌ها و مناره‌ها و چراغهای خیابانی میدان و حوض و فضا و ایوانها... صورت گیرد.

● فضای سبز و درختکاری و گل‌های میدان حتی نوع و گونه و دوام آنها، توجه خاصی را می‌طلبد به نحوی که حتی المقدور در تمام یا بیشتر دوره سال سبز و شاداب و جلوه‌گری داشته باشد.

ناقص و بدنما و نامنظم به‌خصوص جنس و رنگ و اندازه و نور لامپها (و کلیدهای آن) نامناسب و در حد و شأن مسجد نیست.
ب: کولرهای تعبیه شده (روی چهارپایه‌های بدقواره) و نیز بخاریهای مسجد و لوله‌های ورودی و خروجی آن زنده و ناجور و هر کدام برای خود، سازی می‌زند.
ج: نوع و محل نصب بلندگوها و نیز مسیر سیم آنها نامناسب است.

د: پروژکتورها و نورافکنهای مسجد و اطراف آن کافی، خوش‌نما و بهینه نیست.

ه: علی‌رغم خوشنویسی‌ها و خط نوشته‌های زیبا و هنرمندانه کاشیکاریها و چشم‌نوازی آنها، بیشتر تابلو و نوشته و خطاطیهای جدید و علامات و راهنماهای نصب شده داخل مسجد و مبادی آن، بدخط، چندخط، بی‌ریخت و نامناسب و مواردی از آنها کج یا شکسته و افتاده است.

و: جایگاه مهرها بعضی چوبی، بعضی فلزی و به‌طور عمدی رنگ و رو رفته و خود مهرها نیز بعضی خرد شده و کثیف بقیه هم چوبی در آشکال و اندازه‌های مختلف می‌باشد.

ز: منبرهای مسجد- که از عناصر کالبدی و نقش دهنده آن مکان مقدس و تاریخی است- (جز منبر معروف سنگی جنوبی) چوبی، نیمه شکسته و اغلب نامناسب می‌باشد.

می‌باشد به‌خصوص مواقع غیر استفاده، اغلب به حالت لوله شده و بدنما در گوشه و کنار افتاده است.

ن: در قسمت حوضخانه به‌خصوص آبریزگاه (توالتها) که به سبک سنتی، مناسب با وضعیت کم‌آبی منطقه (و نبودن امکانات لوله‌کشی و آب‌رسانی) معماری و طراحی شده بوده، به قصد بهسازی و بهداشتی کردن آن، یکسر خراب و عجولانه و شبه بهداشتی با درهای ورودی کوچک بعضی فلزی و برخی آلومینیومی و قسمتی چوبی ساده به صورت تعمیرکاری عادی به‌تازگی بازسازی گردیده است، که لازم بود یکی دو مورد آن را (نه برای استفاده)، برای حفظ نمونه‌های تاریخی و چگونگی آب‌رسانی و مسایل بهداشتی آن روزگار عیناً نگه داشته، بقیه را با در نظر گرفتن تناسب‌های معماری (جدید و قدیم) با درهای چوبی محکم و مناسب به صورت یکنواخت بازسازی و نوسازی می‌کردند.

ص: فضای باز و بیرونی روبروی حوضخانه (جنب دستشویی‌ها) که با دیوارهای آجری اصلی و قدیمی احاطه شده و نمای آن را ساختمان‌های اصلی و ضمایم مسجد تشکیل می‌دهند، اینک به صورت متروکه و مخروبه، بی‌هویت مانده است که باید با یافتن و دادن نقش اولیه یا جدید به طرز مناسب بازسازی و به کار گرفته شود.

ع: از حجرات و اتاق‌های مدارس علمیه سلیمانیه و ناصری نه حفاظت کافی می‌شود و نه استفاده مستمر و مطلوب ...

نویسنده امیدوار است همزمان با طلیعه اقدامات عمرانی و بهسازی و مدیریت صحیح میدان و تلاش‌های مثبتی که برای جلب توریسم انجام می‌شود، یادآوریه‌ها و موارد نوشته و نانوشته مقاله نیز مد نظر مسؤولین محترم قرار گیرد و این زیباترین میدان جهان، با ظاهری محکم و آراسته، همسنگ و متوازن با سیمای درونی و عرفانی آن حفظ و حراست و به شایستگی احیا گردد. باشد که نرم فضاهای ارزنده آن در سخت فضاهای بی‌نظیرش پایدار و این امانت بزرگ و وقف نسلها، بهتر و بیشتر از گذشته پویا و روان‌بخش و دل‌افروز، ارمغانی برای اصفهانیان با ذوق، ایرانیان هنرمند و جهانیان خسته و ماشین‌زده باقی بماند. انشاءالله

● نویسنده امیدوار است همزمان با طلیعه اقدامات عمرانی و بهسازی و مدیریت صحیح میدان و تلاش‌های مثبتی که برای جلب توریسم انجام می‌شود، یادآوریه‌ها و موارد نوشته و نانوشته مقاله نیز مد نظر مسؤولین محترم قرار گیرد و این زیباترین میدان جهان، با ظاهری محکم و آراسته، همسنگ و متوازن با سیمای درونی و عرفانی آن حفظ و حراست و به شایستگی احیا گردد.

ح: زیراندازها گوناگون و مختلف بوده بیشتر آنها زیلو، قسمتی موکت و مواردی قالی می‌باشد، به‌خصوص زیلو و موکت‌های صحن مسجد اکثر خاک آلوده و کثیف و در غیر روزهای مراسم و جمعه در گوشه‌ای انبار می‌شود.

ط: سطح کاشیها، سقف ایوانها و تراسها و غیره گرد و غبار گرفته، فضله کبوتران نیز مزید بر علت شده و نمای بدی را آفریده و از جلوه و جلای کاشیکاری‌های زیبا کاسته است.

ی: پرده‌ها-که زن و مرد را هنگام عبادت از یکدیگر جدا می‌کند- و تیر و طناب‌های نگهدارنده آن ناموزون و آشفته است. ک: مواردی مصالح اصلی و قدیمی مسجد و آجرهای چهارگوش و سخت عهد صفوی و کاشیهای شکسته به رنگهای سبز و آبی و زرد... که از کنار گنبد و پوسته داخلی و خارجی بنا یا دیوارها به مرور زمان یا موقع تعمیر و غیره ریخته (و خود دارای ارزش تاریخی و اصالت است و به‌طور عمد به صورت نخاله، زباله و زواید بیرون مسجد (اکثر پشت در جنوبی) انباشته شده، به خارج شهر حمل و از بین می‌رود، یا وسیله بازی و سنگ‌پرانی کودکان گردیده است.

ل: شیرهای آب اطراف حوض بزرگ مسجد از لحاظ نوع و رنگ و جنس، گوناگون و نامیزان و بدنما می‌باشد.

م: شلنگ‌های سیار آب‌رسانی مسجد نامنظم و بی‌ریخت،